

KIRGIZ ve ALTAY TÜRKÇELERİNDE emey KELİMESİ ÜZERİNE*

On the Word emey in Kyrgyz and Altai Turkish

Çetin PEKACAR**

Dil Araştırmaları, Güz 2017/21: 7-16

Öz: Kırgız ve Altay Türkçelerinde “değil; tabii ki, elbette” vb. anlamlarda kullanılan bir *emey* kelimesi vardır. Öteki Türk yazı dillerinde göremediğimiz bu kelime, hem anlamları bakımından, hem de yapısı bakımından ilginç ve incelenmeye değer bir kelimedir. Bu makalede Eski Türkçe *er-* “olmak” isim fiilinden gelişen *e-* fiilinin Kırgız ve Altay Türkçelerinde görülen çekimleri üzerinde durulmuş ve bu fiilin çekimli şekillerinden biri olan *emey* biçiminin günümüzde eşsesli hâle gelmiş iki farklı çekimden geliştiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Altay Türkçesi, *e-* fiili, isim fiili, ek fiil, *emey*.

Abstract: Inflectional forms of the verb *e-* in Kyrgyz and Altai which comes from Old Turkic *er-* “to be” will be examined in this paper and we will draw attention to the negative form (*emey* “not; certainly, surely”) of it. The word *emey* is pretty interesting in point of meaning and form and not seen in the other Turkic languages. As a result of the studies it came to light that *emey* comes from two different form and it has two different meaning today in the Turkic languages above-mentioned.

Keywords: Kyrgyz (Kırgız) Turkic, Altai Turkic, the verb *e-* “to be”, *emey*.

Giriş

Kırgız ve Altay Türkçelerinde çeşitli anlamlarda kullanılan bir *emey* kelimesi vardır. Kaynaklara bakıldığında kelimenin her iki lehçede de “değil; tabii ki, elbette” vb. anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Öteki Türk yazı dillerinde göremediğimiz bu kelime, hem anlamları bakımından, hem de yapısı bakımından ilginç ve incelenmeye değer bir kelimedir. Kırgız Türkçesi gramerlerinde bu kelimedden hiç bahsedilmezken, Altay Türkçesi üzerine yapılan bazı çalışmalarda sınırlı bir şekilde ele alındığı söylenebilir. *Emey* kelimesinin, söz konusu iki lehçede kullanılan anlam ve işlevlerine dikkat edildiğinde aslında birbirinden farklı iki ayrı anlamı ve işlevi olduğu görülebilmektedir: (1) değil; (2) tabii ki, elbette, (öyle) olacak. Bu iki farklı anlam, kelimenin yapısı üzerinde durulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

* Bu makale, 28 Haziran 2007 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde düzenlenen Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumunda sunulan “Pamir Kırgız Türkleri Ağzında *e-* Fiili” başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE pekacar@gmail.com. Gönderim Tarihi: 07.09.2017 / Kabul Tarihi: 25.10.2017

1. Kırgız Türkçesinde *emey* kelimesi¹

Kırgız Türkçesi gramerlerinde *emey* kelimesinden bahsedilmezken sadece Yudahin'in sözlüğünde kendisine madde başı olarak yer bulabilmiştir:²

эмей (э-ме-й) “değil de ne, değil mi, değil mi acaba?”; **сен эмей, ким эле?** “sen değilsin de öyleyse kim acaba? (*tabii ki sensin*)”; **меники эмей кимдики?** “Eğer benim değil ise kimin acaba? (*tabii ki benim*)”; **төрө Манас баатырдын, балбандыгы эмей, неткени?** “Eğer (bu) Bey Manas’ın kahramanlığı değilse o zaman bu nedir acaba? (*tabii muhakkak kahramanlığıdır*)”; **ага дайын эмей, эмне?** “muhakkak ki o biliyor (ona malum)”; **бар эмей** “*tabii ki var (Rus. конечно же, есть)*”.

Bu açıklamadan anlaşıldığı gibi *emey* kelimesinin temel anlamı “değil”dir. Kullanışta tasdik sorusu kurmaya yarayan bu kelime ile, konuşan kişi, düşüncesinin kuvvetli bir yargıya dayandığını belirterek muhatabından buna bir tasdik beklemektedir. Ancak yukarıdaki *emey* maddesinin sonunda verilen iki örnek ilginçtir:

ага дайын эмей, эмне? “muhakkak ki o biliyor (ona malum) (*Rus. конечно же, ему известно*).”

бар эмей “*tabii ki var*”. (*Rus. конечно же, есть*).

Bu iki örnekte soru ifadesi hiç yoktur ve konuşan kişi düşüncesini kuvvetli bir yargı ile bildirmektedir. Birinci örnekte *emne* “ne” soru kelimesi bulunmakta ise de bunun Rusça tercümesi düz cümleyle yapılmıştır.

Kırgız Türkçesinin öteki sözlüklerinde *emey* kelimesi madde başı yapılmamış, ancak başka maddelerin açıklamalarına verilen örneklerde kullanılmıştır. Yudahin'in sözlüğünde de başka bazı maddelerde *emey* kelimesinin kullanıldığı örnekler rastlanabilmektedir. Sözlüklerden derlediğimiz örnekler aşağıdadır. Örneklerde *emey* kelimesinin tasdik işlevi görülmektedir.

Айбан эмей эмне, Адамчылык кылбаса

“*İnsanlıktan yoksunsa, hayvan değil de ne*” (Тоголок Молдо). (KTTS, s. 25)

Төрө Манас баатырдын Балбандыгы эмей неткени

“Bey Manas yiğidin (bu yaptığı) bahadırılık **değil de ne?**” («Манас»). (KTTS, s. 613)

сен айдактын ити эмей, ким айдактын ити?

“Eğer sen avcının köpeği **değilsen kim** avcının köpeği? (*aşağılama anlamında*)” (KRS, s. 29)

мен иниси эмей, кимиси?

“Ben erkek kardeşi **değilsen nesiyim?** (*tabii ki erkek kardeşiyim*)” (KRS, s. 387)

1 Yudahin, *emey* kelimesini *emegende* ile aynı anlamda göstermiştir: **эмегенде (э-ме-ген-де) эмей** ile aynı; **кичине эмегенде, чоң турабы?** “Küçük değil de büyük mü?”; **ушу отчётторун туурабы?— Туура эмегенде!** “Bu raporların doğru mu? Doğru değil de ne (*tabii ki doğru*)”; **сиз эмегенде ким?** “Siz değil de kim, *tabii ki sizsiniz!*” (KRS, s. 951).

Yudahin’de şu biçim de var: **Эмен то же, что эмес** (*Bu sadece teklik birinci şahıs için geçerlidir: emesmin’den kısaltma*); **алган эмен** almış değilim= ben almadım. (Kırgızsko-Russkiy Slovar, s. 951).

2 Yudahin’in sözlüğünün A. B. Taymas tarafından yapılan Türkçe tercümesinde *emey* maddesi bulunmamaktadır.

шайтандык **эмей эмне**—тынч элди келип чабышты.

“Şeytanlık **değil de ne** – huzur içinde yaşayan halkı gelip kırdılar.” (KRS, s. 896)

Kırgız edebî diliyle yazılmış metinlerde **emey** kelimesine az rastlanmaktadır. Bulabildiğimiz iki örnek aşağıdadır:

Aldağı çöntögündöğü akça emey emne? —Cok aba, dep bala çının aytıp, bolgon sıırım uşu degendey calgız çöntögün ahtarıp suurup çıktı.

“O cebindeki para **değil de ne?** —Yok amca, diye çocuk ciddi ciddi, olan sıırım işte bu der gibi tek cebini çekip dışarı çevirdi.” (KTBK, s. 48)

Sen al comoktu bilesiñbi, ata? Tayatam aytat go, comok emey ele çın bolgon deyt...

“Sen o masalı biliyor musun baba? Büyük babam diyor ki, masal **değil** gerçekten olmuş diyor.” (KTBK, s. 78-79)

Kırgız edebî dilinde pek kullanılmayan **emey** kelimesinin ağızlarda ve sözlü halk edebiyatı ürünlerinde sıkça görülebildiği anlaşılıyor. Söz konusu Kırgız ağızlarından biri de Pamir Kırgız Türkleri Ağzı'dır.

Daha önce tarafımızca yapılan Pamir Kırgız Türkleri Ağzı adlı çalışmada **emey** kelimesini **e-** ‘imek’ fiili başlığı altında değerlendirmiştik. O çalışmada isim fiilinin olumsuz şeklinin aslında edebî dilde olduğu gibi **emes** kelimesiyle yapıldığını, bu biçimin **ê-** fiiline **-mes** olumsuz geniş zaman ekinin getirilmesiyle yapılmış bir şekil olduğunu; olumsuz biçiminin seyrek olarak **ê-** fiilinin olumsuzluk eki almış hâline **-y** eki getirilerek yapıldığını açıklamış ve metinlerde tespit ettiğimiz şu örneği vermiştik: **êmey nimne** “değil de ne?” (Pekacar, 1995: 185). Aslında bu biçim, kök ünlüsü üç örnekte kapalı /ê/, birinde /i/ olacak şekilde, bir bilmede (*tabışmak*) dört defa geçmektedir (Pekacar, 1995: 235):

kawo:su kiyiz,

kargo:su müyüz,

koy balası şişek,

onu tappagan eşek,

tap! deyt.

onun candırmasın aytat:

kawo:su kiyiz êmey nimne;

kargo:su müyüz êmey nimne;

koy walası şişek imey nimne;

onu tappagan eşek êmey nimne? deptir.

“Örtüsü keçe,

kakması boynuz,

koyun yavrusu şişek,

bunu bilmeyen eşek,

bul! der.

Onun cevabını söyler:

Örtüsü keçe değil mi (**değil de ne**/tabii ki keçe);

kargıması boynuz, **değil mi**;

koyun yavrusu şişek, **değil mi**;

bunu bilmeyen eşek, **değil mi?** demiş.”

Ağız çalışmaları sınırlı metinlere dayandığından Pamir Kırgızlarında veya Kırgızcanın diğer ağızlarında **emey** ile ilgili başka örneklerin varlığı ve sıklığı hakkında kesin bir yargıda bulunmak zordur. Ancak **emey** kelimesi, Kırgızistan kaynaklı sitelerde Google ile yapılan aramalarda binlerce sonuç vermektedir. Daha kesin sonuç için **emey** kelimesinin birlikte sıkça kullanıldığı **emne** ile birlikte arandığında yaklaşık 6.600 sonuç bulunmaktadır. Bu sonuçlar, **emey** kelimesinin Kırgızca konuşma dilinde sıkça kullanıldığı anlamına gelebilir.

2. Altay Türkçesinde *emey* kelimesi

Emey kelimesi Altay Türkçesinde de görülmektedir. *Altay Türkçesi (Oyrotça) – Rusça Sözlük*'te (ORS) *emey* için aşağıdaki anlamlar verilmiştir.

emey (e- eksik fiilden yapılmış biçim) ki, gerçekte; ne de olsa; acaba; **менин эмей** benim değil mi?; **барган эмей** acaba o gitti mi?³; **көп эмей** ne de olsa çok ya; çok değil mi?

Bu maddede *emey* kelimesi için “değil, acaba” vb. anlamlar verilmiş. Maddede yer alan örneklerden, kelimenin tasdik sorusu işlevinde kullanıldığı anlaşılıyor. *Altay-Aladağ Sözlüğü*nde de *emey* kelimesi için benzer anlamlar verilmiş olmakla birlikte, maddeye alınan cümle örneklerinin hiçbirinde soru anlamı yoktur; bilakis, konuşanın düşüncesinde, yargısında tam bir kesinlik, kararlılık ifadesi açıkça görülmektedir (SANT, 47-48):

Emey (Nijnij Biyskiy 'de de) “acaba, açık, aşikâr, ki; ne de olsa”; **Желбеген айтты: кабымда блөнг эмес, кабымда Тарданак эмей** “Jelbegen dedi: benim kabımdaki ot değil, kabımdaki Tardanak'tır.” **Уулчак адазына айтты: ачам! ачам! кандый алып кулықтынг ады саадагы болды пу? теди. Адазы айтты: э балам! балам! озогы менинг јийит чагымдагы менинг ат саадагым эмей, палам! Палам эмди ангдап жүрүп јайу паады деп, палам мингин деп, экелип пуулап койгон эмей.** “Genç babasına söyledi: Baba baba, bu at ile yay hangi yiğidindir? Babası söyledi: Ey oğlum! oğlum! Bu benim gençliğimdeki atım ve yayımdır elbette. (Babası şöyle düşündü) Benim oğlum ava yayan gidip geliyor. Artık atla ava gitsin diye (bu at) getirildi ve bağlandı.”

Altay Türkçesi gramerlerinde *emey* kelimesi üzerinde durulduğunu E. Bacanlı'nın çalışmalarından biliyoruz. Bacanlı'nın Altay Türkçesi üzerine yaptığı bir çalışmasında *emey* kelimesi iki yerde geçer. Birincisi, Tıbıkova'dan aktardığı *emtir* ile ilgili açıklamada dolaylı olarak:

“Tıbıkova şekli şöyle tarif eder: ‘Altayca denilince Altayca'yı inceleyen bazı araştırmacılar *emtir* kelimesinin ortaya çıkmasını *em* parçasıyla *tur* fiilinin birleşmesini sebep olarak gösterir. Ama bize göre o kendi tabiatında *e-* fiiline kadar gidiyor. Eğer kelimenin semantiğine dikkat edilirse o zaman *emtir* de *edi*, *emes*, *emey* gibi modal nüanslara sahiptir. Altaycadaki *emtir* geçmişte olan bir şeyi doğrulamak gibi bir modal nüans ifade eder.” (Bacanlı 2001: 24)

İkinci olarak Bacanlı *-gan emes* yapısından bahsederken “Altaycada *emey* koşacı yükleme bazı durumlarda ‘tabii ki, elbette’ gibi anlamları da verir, bununla birlikte *-gan emey* yapısı daha çok *-gan edi* yapısına benzer hatırlama anlamını yüklemeye verir.” demektedir ve bir örnek sunmaktadır:

D'e Sasoniy köp içerin le uzak d'irgaarın süübeyten, onıñ uçun adazı ogo alañzu d'ok бүдүр d'üreten. D'e andıy da bolzo, bir kaçа d'ıldıñ bajında mınayıp la arakıdıp d'ürele, ol sakıбаган d'anıñañ ayıldı-d'urttu болуп калган emey.

3 *Altayca-Türkçe Sözlük*'te bu cümlelerin çevirisi “O Gitti.” Şeklinde verilmiştir (Haz. Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Muvaffak Duranlı, TDK, Ankara, 1999, s. 82). Bize göre bu cümlelerin anlamı “O gitti tabii ki/elbette.” şeklindedir.

“Ama Sasoniy çok içmeyi ve uzun süre eğlenmeyi sevmezdi bu yüzden babası ona hiç şüphe etmeden inanırdı. Ama öyle de olsa birkaç yıldan sonra böyle içki içip durunca o, beklenmedik şekilde **evli-barklı oluvermişti.**” (Bacanlı 2001: 73).

Yukarıdaki örnekte *emey* kelimesi “değil” anlamını değil, “tabii, öyle” anlamını vermektedir.

Bacanlı’nın Altay Türkçesi üzerine hazırladığı doktora tezinde de *emey* kelimesi iki yerde geçer. Birincisinde şu ifade kullanılır: “*e-* fiili Altayca’da, aynı zamanda *emey*, *emes* ve olumsuzluk şekli olan *emes* gibi modal kelimelerin (bağlaçların) oluşumunda da temel teşkil eder (Bacanlı 2005: 71).

Söz konusu tezde *emey* kelimesi ikinci olarak şu ifade içinde geçer: “Altayca’da, Rusça’daki *ведь* kelimesine tekabül eden *emey* şeklinde bir predikat daha vardır. Ancak bu predikat, *ine* gibi delile dayanan şekiller ile çekime giremez.” (Bacanlı 2005: 100).

Görüldüğü gibi Altay Türkçesi gramerlerinde de *emey* kelimesi üzerinde geniş bir şekilde durulmamıştır.

Öte yandan Altay Türkçesi metinlerinde *emey* kelimesi, Kırgız Türkçesine oranla daha yüksek bir kullanım sıklığına sahiptir. Altay Türkçesine ait çeşitli metinlerden tespit ettiğimiz *emey*’li örnekleri aşağıda sıralıyoruz. Örnekleri, *emey* kelimesinin anlamı ve kullanılışı bakımından iki gruba ayırdık: 1) “Elbette, tabii ki” anlamında olanlar ve 2) “Değil/değil mi?” anlamında olanlar.

1) “Elbette, tabii ki” anlamında

Әйе, андый ла болбой кайдар. Олор тенек эмей, а бис сагышту.

“Evet, böyle de olmalıydı. Onlar **aptaldırlar**, biz ise akıllı.” (Bacanlı 2005: 147).

Желбеген айтты: кабымда өлөнг эмес, кабымда Тарданак эмей.

“Jelbegen dedi: Benim kabımdaki ot değil, kabımdaki **Tardanak’tır.**” (SANT, s. 47)

*Уулчак адазына айтгы: ачам! ачам! кандый алып кулыктынг ады саадагы болды пу? теди. Адазы айтты: э балам! балам! озогы менинг жийит чагымдагы менинг **ат саадагым эмей**, палам! Палам эмди ангдап жүрүп жайу паады деп, палам мингин деп, экелип пуулап **койгон эмей.***

“Genç babasına söyledi: Baba baba, bu at ile yay hangi yiğidindir? Babası söyledi: Ey oğlum! oğlum! Bu benim gençliğimdeki **atım ve yayımdır.** (Babası şöyle düşündü) Benim oğlum ava yayan gidip geliyor. Artık atla ava gitsin diye (bu at) getirildi ve **bağlandı.**” (SANT, s. 48)

*Кайчы ого нени айтсын, ол ло, уңчукпади. Ол катап ла сананди: ада циланиñ айткан cakiltazin канайып бузатан. Циланга берген сөзин бузар ониñ учури чок болгон до. Ониñ уңун кунугип цүрген бойи ол **emey.***

“Kayçı ona ne söylesin, hepsi bu, ses çıkarmadı. O tekrar düşündü: ata yılanın buyruğunu nasıl değiştirebilirdi. Yılanı verdiği sözü bozamazdı. Bu yüzden kederlenip durdu **elbette.**” (KAY, s.45)

*Emdi ol kiçü eceziniñ toyına suranıп cat. ‘Toy cırgaldı cerdeñ baza la tatu kursak ekeler **emey ol’** – деп, kargan emegen sananala, onı bojodıп iydi.*

“Şimdi o küçük ablasının düğününe gitmek için izin istedi. ‘**Elbette** o düğün yerinden yine lezzetli yiyecekler getirir’ diye, ihtiyar kadın düşünerek ona izin verdi.” (ÜÇÖ, s. 51)

- *Mege de koomoy kün bolgon emey. Kuzuktu möş tabala, ajanıp oturarımda, meni kiji körüp iygen, uruk ağaşla möşti çabarda, mege sooro tiydi.*

“- **Elbette** benim için de kötü bir gün. Çam fıstıklı ağaç bulup, oturup yerken, insan beni görüp vurdu, çam ağacına vurunca bana doğru da değdi.” (SLT. s. 30)

- *O-o kalak, ol emegen emes emey. Ol körüner le kijige körüner. Ol cer kindigi enezi. Sege kilep, onçogordiñ tınıgardı ayrıgan turbay.*

“-Oo zavallı, o **tabii ki** kadın değil. O istediği insana görünür. O Yer Anası. Sana acıyıp hepimizin canını kurtarmış.” (ALU, s. 13)

Kortondo üçüçeler kaydañ kelzin. Koki da la bar emey. Çapkış üçüçe dep Korton ol boyınıñ baldarın aytkan bolgon.

“Korton’a av payları nereden gelsin. Yalnızca Koki’da var **elbet**. Çapkış’ın et payı diye söylediği çocuklarıymış.” (EKİ, s.15)

-*Bu meniñ Kıznak dep cañıs kızım bolor. Bistiñ cerde meniñ kızımnañ caraş la cakşı, kersü bala çok emey! – Taytakpay maktanıp, ertedeñ le Aduçını kul edip alarga mekelenip oturdu.*

“-Bu benim tek kızım Kıznak’tır. Bizim yurdumuzda benim kızımdan daha güzel, akıllı genç kız **tabii ki** yok! Taytakpay (böylece) övünüp, bir an önce Aduçı’yı kul yapmak için kurnazlık düşündü.” (CAI, s. 32)

Kajayıp tañ attı. Bastıra ulus uykudañ turup, kazan azat. Bayaa baydıñ da uluzı onçozi uykudañ turgan emey. Mında erten tura bastıra ulus köçö içerde, Aduçı körzö, baydıñ kızı baza la ajanbay oturat.

“(Gün) Ağarıp tan attı. Bütün insanlar uykudan uyanıp (yemek yapmak için) kazan astılar. **Elbette** önceki zenginin insanları da uykudan **kalktılar**. Burada insan sabah erken göcö çorbası içerken, Aduçı baktı ki, zenginin kızı yine yemek yemiyor.” (CAI, s. 33)

Süt cakşızı iyte **emey**,
Süme cakşızı kışta **emey**.
(OBD, s.58)

“Sütün iyisi ittedir **elbet**,
Aklın iyisi kızdadır **elbet**.”

*Ey, ey, kıstar, baldar,
Ermek mende **bar emey**.
Akır, akır, albatı-con,
Aydar sözüm **bar emey**.
(ÖUD, s. 149)*

“Ey, ey, kızlar, gençler
Söyleyeceklerim **var elbet**.
Durun, yavaş olun, ey halk, ahali
Söyleyecek sözlerim **var elbet**.”

*Altın-Sırğa aytkap turat.
‘Toyu-tok **emeyim**’-dep,
Tonı kılrap, Ölöştöy çıgat.
(ÖLD, s.76)*

“Altın-Sırğa buyurdu.
‘Fazlasıyla **tokum**’ diye,
Paltosu hışırdayıp, Ölöştöy çıktı.”

*Carlu bay cöjözine emes,
Calçı kiji küünine emey.
Caan kaanniñ magına emes,
Cakşı kiji ugına emey.*
(ÖLD, s.131)

“Ünlü zenginın serveti varsa,
İrgatın da gönlü **zengindir**.
Büyük kağanın övgüsü varsa,
İyi insanın da soyu **asildir**.”

Eki közi kandaldı:
‘Cutpalarım ölzö dö,
Sokor-karam **bar emey**.’
(ÖLD, s.150)

“İki gözü kanlandı:
‘Aç gözlü canavarlarım ölse de,
Sokor-kara’m **var ya**”

‘E-e, tas kiji calku **emey**,
Ürederge tere çok.
Tas kiji açına **emey**,
Toydırarga kursak çok’ dep,
Ayl eezi unçugat,
Tastı elektep katkırar.
(ÖLD, s.228)

“Ee, tas insan **tembeldir de**,
İşlenecek deri yok.
Tas insan **açtır da**,
Doyuracak yemek yok’ diye,
Ev sahibi konuştu,
Tas’la dalga geçti.”

‘Aylanıp akkan talay **emey**,
Tındı tutkan suu **emey**’ – dep,
Agaş ayakka suu urup,
Kan-Mergenge çögödöp berdi.
(ÖLD, s.243)

“Dolanıp akan **ırmaktır**,
Bedene can veren **sudur**’ diye,
Ağaç kâseye su doldurup,
Diz çöküp Kan-Mergen’e verdi.”

-Altayda tere **köp emey** – diyt.
(OBD, s. 58)

“-Altay’da **deri çok ya**, dedi.”

2. “Değil/değil mi?” anlamında

Boyınıñ karındaştarın ol kança kire cayımdabadı emeş. Celbegendi de cengen kiji Ergek emey! Onı slerler baza cakşı bilereer.

“Kendi kardeşlerini kaç defa kurtardı. Celbegen’i de yenen kişi Ergek **değil mi!** Onu siz iyi tanırız.” (EEE, s.)

Körbös arazında kazandığı etti boyınıñ apargan arçımagina suksın. Cart pa? Cart emey baza.

“İnsanların onu görmediği bir zamanda kazandaki eti getirdiği heybesine soksun. Anlaşıldı mı? Açık **değil mi?**” (BLC, s. 37)

*Ada kaanıska aparıp berelik.’
‘Ölöstöy añçı kiji emey,
Añ semizineñ attırıp alak,
Artınıp alala, canıp barak’ — dep.
(ÖLD, s.104)*

“Ata kağanımıza götürüp verelim.’
‘Ölöstöy avcı biri **değil mi**,
Geyiğin semizinden avlattıralım,
Yüklenip dönelim’ dedi.”

Örneklerde görüldüğü gibi Altay Türkçesinde *emey* kelimesi “değil” anlamında ve tasdik sorusu işlevinde az, “elbette, tabii ki” anlamında ise daha çok kullanılmıştır. Kırgız Türkçesinde bu oranın tersine olduğunu görmüştük.

Değerlendirme ve Sonuç

Hem Kırgız Türkçesindeki örnekleri, hem de Altay Türkçesindeki örnekleri incelediğimizde *emey* kelimesinin başlıca iki farklı anlamı ve işlevi olduğu anlaşılmaktadır: Birinci anlam “değil”dir. Kullanışta tasdik sorusu kurmaya yarayan bu kelime ile konuşan kişi yargısına onay beklemekte, yargısının kuvvetli bir algılamaya/delile dayandığını belirterek muhatabından buna bir tasdik beklemektedir. İkinci anlamı ise “olmalı, olacak, öyledir” şeklinde belirlenebilir. Bu anlamıyla kullanıldığı cümlelerde *emey* kelimesi soru ifadesini hiç vermemekte, konuşanın düşüncesini kuvvetli bir yargı ile bildirmesine yaramaktadır. Kelimenin anlamında ve kullanılışında/işlevinde görülen bu fark düşündürücüdür.

Kanatimizce karşımızda iki ayrı yapıdan gelişerek zamanla sesteş hâle gelen iki ayrı *emey* vardır. Birincisi e- “imek” ana yardımcı fiilinin *-mA* olumsuzluk eki ve *-y* şimdiki zaman eki almış ve “değil” anlamındaki şekli; ikincisi ise yine e- “imek” fiilinin *-mAy* kip eki almış şeklidir ki bu da “olmalı, olacak, öyledir” anlamındadır. Bu açıklamanın birinci kısmı hakkında kolayca ittifak edilebilir, ki zaten yukarıda da özetlendiği üzere, *emey* kelimesinin yapısı bu şekilde açıklanmaktadır. İkinci kısmını izah edebilmek için Kırgız Türkçesine bakmak gerekiyor.

-mAy kip eki, Kırgız Türkçesinde *-mAk* ekiyle aynı görevde kullanılan bir ektir. Anılan lehçede bu ekler her ne kadar isim-fiil yapan eklerden sayılsa da bu görevde kullanılmaları, *-OO/-UU* ekine göre çok seyrek. Kırgız Türkçesinde *-mAy* ve *-mAk* ekleri, ikincisi daha yaygın olmak üzere, daha çok niyet kipini (Kırgızca “niyet ıngay”) ve gelecek zamanı ifade etmek için kullanılmaktadır:

barmakmın “gideceğim, gitme niyetindeyim”

aytmakmın “söyleyeceğim, söylemek niyetindeyim”

Aba ırayı erteñ açılmak. “Hava yarın açılacak gibi”.

Мына, бүгүн алар саат беште скверде жолугушмак. “İşte bugün onlar saat beşte parkta buluşacaklar.”

-mAk eki (ki bazen *-mAkçI* şeklinde kullanılır); yerine göre istek, niyet, yakın gelecek için planlanmış iş veya hareket; olacağı kuvvetle muhtemel iş, hareket ile gereklilik bildirebilir (Kasapoğlu 2005: 249).

Başka Türk lehçelerinde görülmeyen (Kudaybergenov, S. 1980: 450) *-mAy* eki ise doğrudan kendisi çekime girmese de *bol-* yardımcı fiili ile birlikte *-mAk* eki için yukarıda belirtilen işlevlerde kullanılabilir:

Barbaymın dep ayta albay, / Barmay boldu Ak Balta.

“Gitmeyeceğim diye söyleyemeyip / Gitmeye niyet etti Ak Balta.” (Kudaybergenov, S. 1980: 451)

Barmay (*barmak*) *boldu*. “Gitmeye niyet etti; gidecek” (Abduldayev 1986: 203)

Kelmey (*kelmek*) *boldum*. “Gelmeye niyetindeyim; geleceğim” (Abduldayev 1986: 203)

Kırgız Türkçesinde **-mAk** eki ile benzer işlevleri olan **-mAy** ekinin gelecek zaman ve bilhassa yakın gelecek zaman bildirmesi, “kesinlik” işlevini yüklenemediğini gösteriyor. Kanaatimizce **emey** kelimesinin “elbette, tabii ki” anlamlarında kesinlik bildiren türü, **-mAy** ekinin yukarıda açıklanan işlevinden kaynaklanmaktadır. Özet olarak Kırgız ve Altay Türkçelerinde iki farklı biçimden gelişen iki ayrı **emey** vardır:

emey I “değil” (< e-me-y);

emey II “olacak, öyle; tabii, tabii ki, elbette, elbette öyle” (< e-mey)”.

Kısaltmalar

- ALU**: YALATOV, N. K. (1993), “Alakan la Uuldarı”, *Çaňkır Tuulardıň Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- BLC**: YALATOV, N. K. (1993), “Bay la Calçılar”, *Çaňkır Tuulardıň Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- CAI**: YALATOV, N. K. (1993), “Coktu Aduçınıñ Irızı” masalı, *Çaňkır Tuulardıň Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- EEE**: YALATOV, N. K. (1993), “Erte, Erke, Ergek Dep Karındaştar”, *Çaňkır Tuulardıň Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- EKİ**: YALATOV, N. K. (1993), “Eki Baca”, *Çaňkır Tuulardıň Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- KAY**: YALATOV, N. K. (1993), “Kayçı”, *Çaňkır Tuulardıň Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- KRS**: YUDAHİN, K. K. (1965), *Kirgizsko-Russkiy Slovar*, İzdatel’stvo “Sovetskaya Entsiklopediya”, Moskva.
- KTBK**: KILIÇ, Filiz (2004), *Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği: Delile Dayananların Diğer Bilgi Kiplikleriyle İlişkisi*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- KTTS**: ABDULDAYEV, E., İSAYEV, D. (1969), *Kırgız Tilinin Tüşündürmө Sөzdüğü*, Kırgız SSR İlimler Akademiyası Til cana Adabiyat İnstitutu, Mektep Basması, Frunze.
- OBD**: DİLEK, İ. (2007a), *Oçı Bala Destanı, Altay Destanları II*, TDK yay., Ankara.
- ORS**: BASKAKOV, N. A., TOŞÇAKOVA, T. M. (1947), *Oyrotsko-Russkiy Slovar*, Gosudartsvennoye İzdatel’stvo inostrannix i Natsionalnix Slovarey, Moskova.
- ÖLD**: DİLEK, İ. (2007c), *Ölöştöy Destanı, Altay Destanları III*, TDK yay, Ankara.
- ÖUD**: DİLEK, İ. (2007b), *Ösküs Uul Destanı, Altay Destanları II*, TDK yay., Ankara.
- SANT**: VERBİTSKIY, V. İ. (2005), *Slovar’ Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka*, İzdaniye 2-e, Akçeçek, Gorno-Altaysk (İlk baskı Kazan, 1834).
- SLT**: TIDIKOV, A. (1994), “Saldaçak la Tırmuujak”, *Bayat Çörçöktör*, Gorno-Altaysk.
- ÜÇO**: YALATOV, N. K. (1993), “Üç Oro”, *Çaňkır Tuulardıň Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.

Kaynakça

- ABDULDAYEV, E. vd. (1986). Kırgız Tili, Kırgız SSRinin Cogorku Cana Atayın Orto Bilim Berüü Ministerstvosu, Mektep, Frunze.
- BACANLI, Eyüp (2001). *Altay Türkçesinde Zaman Şekilleri: Çekim Eklerinin Zaman, Kip ve Görünüş Bakımından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- BACANLI, Eүүр (2005). *Категория Эвиденциальности в Турецком Языке в Функционально-Семантическом Аспекте (в сопоставлении с алтайским языком)*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова Институт стран Азии и Африки, Научный руководитель – д.ф.н., проф. Д.М. Насилов, Москва.
- DIRENKOVA, N. P. (1940). *Grammatika Oyrotskogo Yazıka*, İAN SSSR, Moskva-Leningrad.
- DIRENKOVA, N. P. (1941). *Grammatika Şorskogo Yazıka*, İAN SSSR, Moskva-Leningrad.
- KASAPOĞLU-ÇENGEL, H. (2005), *Kırgız Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları
- KUDAYBERGENOV, S. vd. (1980). *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*, Kırgız İlimder Akademiyası Til cana Adabiyat İnstitutu, İlim Basması, Frunze.
- NASKALİ, E. G., DURANLI, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PEKACAR, Çetin (1995). *Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı* (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı, Ankara.
- TIBIKOVA, A. T. (1967). “O Nedostatoçnom Glagole e- v Altayskom Yazıke” (Zapiski-7, GANIİYaL, Gorno-Altaysk).
- YUDAHİN, K. K. (1965). *Kırgızsko-Russkiy Slovar*, İzdatel’stvo “Sovetskaya Entsiklopediya”, Moskva.